

УДК 336.5; 336.02

JEL E62

DOI 10.32782/2617-5940.2.2024.5

Євген Козлов

аспірант,

Державний податковий університет

E-mail: ievgen.kozlov@gmail.com

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

Анотація. Метою статті є аналіз ефективності застосування бюджетно-податкових інструментів в Україні в умовах військового стану та розробка рекомендацій щодо їх оптимізації з урахуванням міжнародного досвіду. Методика дослідження включає аналіз змін, що були внесені до Податкового Кодексу України (далі – ПКУ), рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). У дослідженні також використано досвід післявоєнних реформ у таких країнах, як Німеччина, Японія, Сполучені Штати Америки, а також досвід Балкан. У результатах дослідження розглянуті першочергові заходи у бюджетно-податковій сфері, що були застосовані в Україні після запровадження військового стану в Україні, а також їх вплив на формування дохідної частини державного бюджету України, виокремлені три етапи унесенні змін до ПКУ протягом 2022–2024 років. Також у дослідженні виділено податкові інструменти, що найбільшим чином сприяли економічному відновленню країн, які були учасниками військових дій. До найбільш дієвих таких інструментів можна віднести податкові пільги на капітальні інвестиції, прискорена амортизація, податкові стимули для заощаджень, а також інші заходи, спрямовані на зміцнення економічної стійкості. Практична значущість полягає у можливості адаптації цих стратегій для вирішення нагальних потреб української економіки під час та після завершення конфлікту. Впровадження зазначених заходів має на меті сприяти економічному відновленню України, залученню капітальних інвестицій, відновленню критично важливої інфраструктури та інтеграції з європейською податковою системою. Результати дослідження підкреслюють важливість розробки адаптованої податкової політики, яка не лише відповідатиме унікальним поточним викликам, з якими стикається Україна, але й сприятиме побудові зрілої та сталої бюджетно-податкової системи, що буде зрозумілою та привабливою для зовнішніх та внутрішніх інвесторів, міжнародних організацій. Це, в свою чергу, допоможе створити сприятливі умови для економічного зростання та розвитку, що є критично важливим для майбутнього країни.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетно-податкові інструменти, економічне відновлення, міжнародний досвід, податкові стимули.

Yevhen Kozlov

Postgraduate Student of the Department of Public Finance,

State Tax University

E-mail: ievgen.kozlov@gmail.com

BUDGETARY AND TAX INSTRUMENTS UNDER MARTIAL LAW: UKRAINIAN EXPERIENCE AND INTERNATIONAL PRACTICE

Abstract. The purpose of the article is to analyse the effectiveness of the use of budgetary and tax instruments in Ukraine under martial law and to develop recommendations for their optimisation, taking into account international experience. The research methodology includes an analysis of the amendments made to the Tax Code of Ukraine and recommendations of the Organisation for Economic Cooperation and Development. The study also draws on the experience of post-war reforms in such countries as Germany, Japan, the United States of America, and the experience of the Balkans. The key findings examine the priority measures in the budgetary and taxation sphere that have been applied in Ukraine after the introduction of martial law in Ukraine, as well as their impact on the formation of the revenue side of the state budget of Ukraine, and identifies three stages in amending the Tax Code in 2022–2024. The study also identifies the tax instruments that have contributed most to the economic recovery of countries that have been involved in military operations. The most effective such instruments include tax benefits for capital investments, accelerated depreciation, tax incentives for savings, and other measures aimed at strengthening economic resilience. The practical significance lies in the possibility of adapting these strategies to address the urgent needs of the Ukrainian economy during and after the conflict. The implementation of these measures is intended to facilitate Ukraine's economic recovery, attract capital investment, restore critical infrastructure, and integrate with the European tax system. The results of the study underline the importance of developing an adapted tax policy that will not only meet the unique current challenges faced by Ukraine, but will also contribute to building a mature and sustainable fiscal system that will be understandable and attractive to foreign and domestic investors and international organisations. This, in turn, will help to create favourable conditions for economic growth and development, which is critical for the country's future.

Keywords: fiscal policy, fiscal instruments, economic recovery, international experience, tax incentives.

Вступ. Початок повномасштабного вторгнення в Україну мав руйнівний вплив на життя людей та економічне становище країни. В умовах невизначеності, загальної паніки, вимушеної міграції, відсутності «готових рішень» як діяти в таких обставинах, Уряд

України зіштовхнувся з безпрецедентними випробуваннями, що вимагали швидких та ефективних рішень для збереження економічної стабільності та життєздатності національної економіки. Метою статті є аналіз ефективності застосування бюджетно-податкових

інструментів в Україні в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо їх оптимізації з урахуванням міжнародного досвіду.

Для цього мають бути виконані наступні завдання:

- проаналізувати бюджетно-податкові інструменти, що вже застосовувались в Україні з початку дії воєнного стану;
- вивчити світовий досвід застосування бюджетно-податкових інструментів для економічного регулювання в умовах військових конфліктів та надзвичайних ситуацій;
- розробити рекомендації щодо удосконалення бюджетно-податкових інструментів для ефективного державного регулювання економіки України в умовах воєнного стану.

Літературний огляд. В наукових виданнях лише починають з'являтися праці, присвячені дослідженню особливостей впровадження бюджетно-податкової політики в умовах воєнного стану. Так, окремі проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану досліджувалось в роботі О.А. Татяниченко, проблематику модифікації податкового законодавства в умовах воєнного часу розкриває В.Я. Греця. Проте жоден з авторів у своїх працях не проводить аналіз міжнародного досвіду застосування бюджетно-податкових інструментів задля стимулювання економічної відбудови. Відтак, це визначає необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Методологія. Методика дослідження включає аналіз змін, що були внесені до Податкового кодексу України (ПКУ), оцінка їх впливу на формування дохідної частини Державного бюджету України. Також, в дослідженні проаналізовані рекомендації ОЕСР щодо функціонування податкових систем в кризових періодах, досвід післявоєнних реформ у Німеччині, Японії, США та Балканах.

Основна частина. Після початку повномасштабного вторгнення та оголошення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року країна зіткнулася з величезними викликами, що суттєво вплинули на економічну стабільність та функціонування державних інститутів. Один із найсерйозніших викликів стосувався податкової системи, яка зазнала значного негативного впливу через зниження економічної активності, руйнування інфраструктури та вимушену міграцію населення.

З 24.02.2022 р. по 18.10.2024 р. українським парламентом було прийнято 55 закони, що вносили зміни до ПКУ (в середньому одна законодавча зміна кожні 18 днів). Така велика кількість законодавчих змін була обумовлена тим, що Уряду та парламенту доводилося оперативно шукати, розробляти та впроваджувати нові податкові заходи, спрямовані на підтримку економіки України.

Серед найперших змін, що було внесено до ПКУ вже після оголошення воєнного стану в країні, можна виділити наступні:

- звільнення від відповідальності платників податків за невиконання податкових обов'язків. Таке звільнення зокрема стосувалось невиконання обов'язків зі: сплати податків та зборів, подання податкової звітності, реєстрації податкових або акцизних накладних, тощо;
- зважаючи на значну фінансову та майнову підтримку українським населенням Збройних Сил Укра-

їни, встановлення, що операції з добровільної передачі коштів, товарів та надання послуг на користь Збройних Сил України не є операціями з реалізації для цілей оподаткування, а відтак не мають негативних податкових наслідків;

- зупинення на період дії воєнного стану будь-яких податкових перевірок;
- запровадження можливості для ФОП та юридичних осіб з оборотом до 10 млрд грн сплачувати єдиний податок з обороту за єдиною ставкою 2%;
- встановлення сплати єдиного податку для ФОП 1-ї та 2-ї груп, а також сплати ЄСВ для всіх ФОП та осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, добровільною;
- зменшення ставки ПДВ до 7% та звільнення від акцизу пального;
- звільнення від санкцій за порушення законодавства щодо РРО;
- суттєве збільшення рентної плати за видобуток корисних копалин з метою компенсації втрат бюджету.

Таким чином, перші зміни до ПКУ, що були прийняті протягом першого місяця з початку широкомасштабного вторгнення рф, були покликані адаптувати податкові правила до воєнних умов, а також зменшити економічний шок внаслідок початку бойових дій та вимушеної міграції людей. Єдиним податком, який майже не зазнав змін, залишався податок на прибуток. Більшою мірою це було пов'язано з тим, що нарахування цього податку напряму залежить від даних бухгалтерського обліку, які не можуть суттєво відрізнятись від загальноприйнятих правил (стандартів) ведення бухгалтерського обліку.

Але вже за кілька місяців податкові надходження значно скоротились (див. таблицю 1), і уряд зіштовхнувся з проблемою пошуку балансу у рішеннях, що мали забезпечити, з одного боку, сталість податкових надходжень для забезпечення фінансування військових та соціальних витрат, а з іншого – забезпечили необхідну підтримку бізнесу та населення, спростити податкові процедури в умовах війни.

Найбільшого скорочення зазнали надходження від сплати ПДВ (-39.8 млрд грн), акцизного податку (-31.2 млрд грн) та ввізного мита (-10.3 млрд грн).

До причин, що призвели до зниження надходжень ПДВ та ввізного мита, можна віднести:

- загальне зниження обсягів імпорту товарів на 15% у першому півріччі 2022 року порівняно з першим півріччям 2021 року (за даними НБУ);
- зниження ставки ПДВ за операціями з імпорту та постачання палива до 7%;
- звільнення від оподаткування операцій з ввезення на митну територію України та постачання товарів оборонного призначення.

До причин, що призвели до зниження надходжень акцизного податку, можна віднести:

- запровадження ставки податку в розмірі «0.0» євро на основні види пального;
- звільнення від оподаткування акцизним податком ввезених фізичними особами транспортних засобів.

З метою пошуку додаткових ресурсів для фінансування значних воєнних витрат, вже у другій половині 2022 року було послаблено дію низки пільг, які були запроваджені на початку військової агресії. Зокрема, було повернуто нарахування акцизного податку на

Таблиця 1

Показники виконання Зведеного бюджету України за січень-червень 2021–2022 років

Показники	СІЧЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ			
	2021 рік, млрд грн	2022 рік, млрд грн	темп росту	
			%	млрд грн
Податкові надходження, у т.ч.:	638,3	595,6	93,3	-42,7
ПДФО та військовий збір	161,1	182,1	113,1	21,0
Податок на прибуток підприємств	74,6	72,3	96,9	-2,3
Рентна плата за користування надрами	24,6	46,7	189,7	22,1
Акцизний податок	79,2	47,9	60,5	-31,2
ПДВ	234,3	194,5	83,0	-39,8
Ввізне мито	16,9	6,5	38,7	-10,3
Місцеві податки та збори, у т.ч.	40,7	38,6	94,9	-2,1
Податок на майно	19,8	15,5	78,0	-4,4
Єдиний податок	20,7	23,0	110,9	2,3

Джерело: дані Міністерства фінансів України

паливо, хоча і в розмірах податку щодо деяких позицій менших, ніж у довоєнний період.

Також, з 1 липня 2022 року було скасовано звільнення від оподаткування ПДВ та акцизним податком ввезених фізичними особами транспортних засобів, а також звільнення від оподаткування ПДВ товарів, що ввозились на митну територію України суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку.

У грудні 2022 року Міністерство фінансів України оприлюднило Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику з Міжнародним валютним фондом в рамках нової Моніторингової програми для України. Зазначений Меморандум передбачав конкретні заходи, які Уряд України та Національний банк України зобов'язувалися реалізувати протягом періоду дії Програми у 2022 – 2023 роках. Виконання цих заходів повинно було наблизити країну до запуску нової повноцінної програми співпраці з МВФ у 2023 році.

Серед заходів, що стосувались бюджетно-податкової політики, структурним маяком Програми були визначені наступні:

– скасування мораторію на проведення податкових перевірок;

– скасування спеціальних положень для платників податків на спрощеній системі оподаткування, що дозволяли використовувати ставку єдиного податку в розмірі 2%;

– забезпечення ефективного та повноцінного застосування РРО, включно з відновленням відповідальності за порушення цих вимог.

Згодом зобов'язання за Меморандумом було виконано. Було частково скасовано мораторій на проведення податкових перевірок, відмінялась можливість застосування ставки єдиного податку в розмірі 2%, а також частково відновлювалась відповідальність за порушення правил застосування РРО.

31 березня 2023 року Рада директорів МВФ затвердила нову чотирирічну програму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) для України з фінансуванням в розмірі 15,6 млрд дол. США. Меморандум про економічну і фінансову політику за цією програмою вперше передбачав розробку такого документу як Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки (далі – НСД), що було визначено

одним зі структурним маяком Меморандуму. НСД була покликана визначити ключові принципи та завдання податкової політики та адміністрування як на короткострокову перспективу, так і на період післявоєнної відбудови. 29 грудня 2023 року НСД була затверджена Розпорядженням КМУ № 1218-р від 27 грудня 2023 року.

Таким чином, всі зміни до ПКУ, що приймалися з 24.02.2022, умовно можна поділити на три наступні етапи:

Перший етап (перше півріччя 2022 року) – зміни, що були прийняті відразу після початку широкомасштабного вторгнення рф. На тлі загальної паніки, економічного шоку, міграційної кризи Уряд та Парламент України запровадив безпрецедентні міри, спрямовані на лібералізацію податкової політики. До таких заходів можна віднести призупинення нарахування штрафів за податкові правопорушення, призупинення податкових перевірок, запровадження 2% ставки єдиного податку, звільнення від оподаткування ПДВ та акцизним податком низки товарів, що ввозяться в Україну та реалізуються на митній території України (включаючи паливо).

Другий етап (друге півріччя 2022 року – 2023 рік) – в умовах, коли стало зрозуміло, що військові дії не зупиняються і приймають довготривалий характер, а бюджетні надходження є недостатніми для сталого фінансування зростаючих воєнних витрат, більшість з тих ліберальних заходів, що було прийнято на першому етапі, поступово було скасовано. Отже, цей період можна охарактеризувати як період поступового повернення до правил оподаткування, що діяли до початку широкомасштабного вторгнення рф.

Третій етап (2024 рік – по т.ч.). Після прийняття НСД, унікального документа за своєю комплексністю та глибиною опрацювання, фокус Уряду зміщується на напрацювання довгострокових системних рішень у податковій політиці, здебільшого побудованих на загальноприйнятих світових правилах оподаткування. Зокрема, після 25 червня 2024 року, коли Європейська Рада офіційно оголосила про початок переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу, значно було активізована робота по приведенню податкового законодавства України до вимог ЄС.

Хоча кожен військових конфлікт чи надзвичайна ситуація є унікальними, різні країни накопичили чималий досвід у застосуванні бюджетно-податкових

інструментів для економічного регулювання в умовах кризових ситуацій, який доцільно ретельно вивчати та аналізувати.

У своєму дослідженні «Економічні та соціальні наслідки та політичні наслідки війни в Україні» експерти ОЕСР відзначають, що додаткові тимчасові, своєчасні та добре цілеспрямовані фіскальні заходи, де це можливо, є найкращим варіантом політики для пом'якшення негайного впливу кризи на споживачів і бізнес, особливо у зв'язку зі зростанням інфляції, що обмежує простір для маневру монетарної політики. Обсяг додаткової фіскальної підтримки значно різниться між країнами з ринковою економікою, і країнами, що розвиваються, причому багато з них стикаються зі складними компромісами між підтримкою надходження доходів і забезпеченням стійкості боргу та довірою інвесторів. Добре продумана та ретельно спрямована фіскальна підтримка могла б зменшити негативний вплив на зростання лише з незначним додатковим стимулом до інфляції. У деяких країнах це може фінансуватися за рахунок оподаткування непередбачених прибутків [5].

Зазвичай, податкова політика у післявоєнний період має стимулювати поживлення економіки шляхом відходу від застосування агресивної податкової системи. Натомість, великий потенціал отримує можливість оподаткування прав (аукціонів) на видобуток корисних копалин в країні. Через те що у період війни, як правило, видобуток корисних копалин значно скорочується, у післявоєнний період цей напрям дуже швидко поживляється. Існують приклади оновлення/внесення змін/перепродажу виданих ліцензій на видобуток корисних копалин.

Для мінімізації фінансових втрат в Україні можна використати досвід післявоєнної Німеччини. Одразу після Другої Світової війни Німеччина була однією з країн з найбільшим оподаткуванням у світі, що було зумовлено інфляцією та великими обсягами репарацій. Податки носили конфіскаційний характер. Проте, починаючи з 1948 року, уряд ФРН почав зниження ставок оподаткування.

Зокрема, ПДФО мав прогресивний характер (від 12 до 50%). У той час як закон про податок на прибуток 1946 року не передбачав жодних податкових знижок на інвестиції, новий закон дозволяв вираховувати з оподаткованого доходу половину нерозподіленого прибутку. Крім того, у 1948 році були запроваджені спеціальні амортизаційні відрахування для деяких видів реальних інвестицій, що дало підприємцям додаткові можливості уникнути високого оподаткування прибутку. Але щоб скористатися цими можливостями заощадження податків, підприємці були змушені інвестувати у власне підприємство.

Цей метод заохочення інвестицій вважався доцільним, оскільки вся економіка відчувала гострий дефіцит капіталу. Характерною ознакою того часу була низька схильність до інвестування, а більшість інвестицій являли собою реінвестований прибуток.

Тому можна стверджувати, що податкові пільги для інвестицій призвели до зниження ефективних ставок ПДФО протягом періоду відновлення та, у свою чергу, надали додаткові кошти для інвестицій.

У випадку як ПДФО, так і податку на прибуток підприємств окремі види інвестицій, необхідні для

реконструкції, могли бути вираховані з оподаткованого доходу в обмежених річних розмірах. Зокрема, ці положення мали форму амортизаційних відрахувань та інших пільг (для заміни машин та обладнання, новозбудованого житла, новозбудованих суден; нового промислового, комерційного та сільськогосподарського обладнання). Також серед заходів, що сприяли відродженню промислового потенціалу Німеччини після війни та подальшого економічного зростання було запровадження прискореної амортизації. Попит на капітал протягом раннього післявоєнного періоду завжди перевищував обсяг доступних заощаджень. Податкові стимули для заощаджень стали ще одним засобом сприяння економічному зростанню до кінця періоду відновлення. Можна виділити наступні види заощаджень, які стимулювалися податковими пільгами: заощадження на страхування, будівництва житла, прями оощадні рахунки, заощадження шляхом придбання цінних паперів [2, с. 114–116].

Не менш цікавим є досвід післявоєнної Японії. Податкові реформи у післявоєнній Японії спиралися на наступні принципи:

- податкова система може бути успішною лише в тому випадку, якщо вона є справедливою, а платник податків повинен усвідомлювати, що вона справедлива;

- прогресивна система оподаткування доходів громадян;

- перехід до загального обов'язкового декларування доходів громадян;

- децентралізація та надання місцевим адміністраціям більше повноважень у податковій сфері та більше ресурсів.

Одним з секретів успіху, що поклало основу для бурхливого зростання японської економіки було суміщення прогресивного оподаткування разом з запровадженням звільнення від оподаткування процентних доходів громадян та прибутку від операцій з продажу акцій (так звана «система Марую»), а також застосування знижених ставок до дивідендів. Як наслідок, ці спеціальні податкові заходи призвели до стимулювання особистих заощаджень та сприяли економічному зростанню шляхом нагромадження капіталу. Високий рівень заощаджень в Японії був одним з основних факторів, що сприяли швидкому зростанню країни в минулому [4, с. 73–74].

Дослідивши досвід США під час та після Другої світової війни та кампанії в Іраку та Афганістані варто зауважити, що інструменти податкової політики, які запроваджувалися США під час та після Другої Світової Війни, не можуть бути у повній мірі перенесені на терени України, оскільки війна не велася на території США. За результатами Другої Світової Війни США перетворилися в абсолютного світового кредитора, а програми ленд-лізу та «плану Маршала» дозволили завантажити промисловість США замовленнями для союзників.

Високий рівень військових витрат у США під час Другої Світової Війни був забезпечений за допомогою прогресивного оподаткування, яке призводило до більш ефективного перерозподілу доходів та сприяло розвитку нових технологій, створення нових індустрій та поживлення попиту та збільшення робочих місць. Натомість, запровадження плоских податкових ставок сприяло згладжуванню розподілу доходів після

1945 року та створенню великого середнього класу, який був фундаментом для тривалого післявоєнного розвитку.

Під час Другої світової війни найвища ставка ПДФО зросла до 94% і залишалася на рівні 91% протягом майже двох десятиліть – до 1964 року. Друга світова війна була також часом, коли Конгрес перетворив податок на прибуток з «класового» податку, який застосовувався переважно для осіб із високими доходами до «масового податку», який сплачувала більшість американців, завдяки системі утримання заробітної плати [6].

У розпал війни у Іраку та Афганістані, Конгресом США були прийняті закони про зниження ставок низки податків, зокрема, ПДФО, ініціювання скасування податку на нерухомість, зменшення податку на приріст капіталу та оподаткування дивідендів [1, с. 69].

Післявоєнний досвід відновлення Балкан. Для фіскальної політики Балкан у післявоєнний період було характерне поєднання високих податків та інших джерел надходжень, що були наслідком руйнування податкової бази та ухилення від сплати податків, отримання ренти та існування корупції, які, принаймні частково, були наслідком високого рівня податкових ставок. Таким чином, головним напрямом фіскальної реформи стало зниження податкових ставок та розширення податкової бази.

Іншою проблемою був значний рівень бюджетного дефіциту та рівень державних витрат. Наголошувалося на необхідності перегляду набору соціальних послуг, які надавала держава.

Бюджетно-податкова політика мала бути спрямована на зниження та забезпечення стійкості бюджетного дефіциту. Податки мають бути простими, сприятливими для бізнесу та працевлаштування, а також гармонізованими з ЄС. Структура оподаткування має бути направленою на підтримку приватного сектору і забезпечення зростання зайнятості.

Фіскальна реструктуризація, спрямована на відновлення спроможності зі збільшення доходів на всіх рівнях влади – була центральним елементом реформи в Боснії і Герцеговині. Проте впровадження реформи відбувалося дуже повільно через перешкоди з боку місцевих органів влади, а також через відсутність адміністративного потенціалу у відповідних органах. Вод-

ночас реформи, які мали б реструктуризувати та скоротити державні витрати, а також покращити управління видатками, майже не розпочалися [3, с. 33].

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити ключову роль бюджетно-податкових інструментів у процесі економічного відновлення України. Саме ці інструменти найбільше використовувались з метою стабілізації економіки країни після початку широкомасштабного вторгнення РФ, і саме ці інструменти, вочевидь, будуть пріоритетними у стимулюванні післявоєнного відновлення.

Хоча світова історія знає різні підходи формування податкової політики післявоєнного періоду, спільним для всіх цих країн є потреба в залученні значних обсягів фінансування для стимулювання інвестицій у відбудову та реконструкцію основних фондів. Таке фінансування може надходити з різних джерел: міждержавні гранти чи позики, корпоративні інвестиції та приватні інвестиції фізичних осіб. Тому бюджетно-податкові інструменти у післявоєнний період, беззаперечно, мають стимулювати залучення фінансових ресурсів з усіх можливих джерел.

Іншим фактором, що оказує суттєвий вплив на формування бюджетно-податкової політики, є законодавчо закріплений євроінтеграційний вектор України, що накладає на країну значні зобов'язання. Одним із важливих аспектів цієї інтеграції є адаптація національного законодавства до вимог Директив ЄС. Це означає, що українська бюджетно-податкова політика повинна відповідати європейським стандартам. Таким чином, необхідно забезпечити, щоб стратегії відновлення відповідали загальноприйнятим європейським підходам до формування бюджетно-податкової політики.

Також при оновленні в подальшому НСД доцільно передбачити наступні уточнення:

– створення стимулів для заощаджень громадян у вигляді банківських депозитних вкладів, внесків на недержавне пенсійне забезпечення;

– запровадження «м'якого» щорічного поступового збільшення ставки ПДФО замість різкого запровадження прогресивної шкали;

– створення стимулів для повернення осіб, що вимушено виїхали з території України (наприклад, шляхом запровадження податкових канікул на певний період для підприємців, які відкривають бізнес в Україні).

Список використаних джерел:

1. Bank, Steven A., Stark, Kirk J. War and Taxes. URL: <http://surl.li/ysqjgr> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Foreign Tax Policies and Economic Growth. A conference report of the National Bureau of economic research and the Brookings Institution. URL: <http://www.nber.org/books/unkn66-1> (дата звернення: 11.10.2024).
3. Gligorov V., Kaldor M. and Tsoukalis L. Balkan Reconstruction and European Integration. URL: <http://surl.li/ndpokx> (дата звернення: 11.10.2024).
4. Masaaki Homma. Tax Reform in Japan. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6870882.pdf> (дата звернення: 11.10.2024).
5. OECD Economic Outlook, Interim Report March 2022. Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine. URL: <http://surl.li/jqkxzw> (дата звернення: 11.10.2024).
6. Toder Eric. What Tax Experts Can Contribute: Lessons from World War II. URL: <http://surl.li/akimyv> (дата звернення: 11.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024